

Виолета П. Јовановић
Универзитет у Крагујевцу
Педагошки факултет у Јагодини

УДК: 821.163.41.09–32 Исаковић. А. ;
371.3::821.163.41
ИД БРОЈ: 175683596

Оригинални научни рад
Примљен: 24. фебруара 2010.
Прихваћен: 14. марта 2010.

ПОЕТИКА ДЕТАЉА У МЕТОДИЧКОЈ ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ *ВЕЛИКЕ ДЕЦЕ* АНТОНИЈА ИСАКОВИЋА

Апстракт: Рад се бави испитивањем плодотворног стапања писане и усмене књижевности у збирци приповедака *Велика деца* Антонија Исаковића, односно рефлектовањем усмене традиције у многим детаљима и аспектима, чиме се осведочава високо поверење аутора у њене обликовне и изражајне потенцијале, али и отварају драгоцена налазишта нових могућности читања, тумачења и разумевања овог дела у наставној пракси.

Кључне речи: збирка приповедака, интерпретација, народна митологија, традиционална симболика, поетика детаља

Када се 1953. године појавила збирка приповедака *Велика деца* Антонија Исаковића, у време раскида са соцреалистичким доктринарним реализмом, али и у време првих превода западних модерниста, ово дело је пренаглашено и најчешће недовољно аргументовано тумачено као плод директних утицаја у нашој земљи управо откривених писаца попут Хемингвеја, Виториџија, Колдвела, Фокнера, али и Бабеља, Леонова и других. При том је мало уважавано упозорење аутора да наведени књижевници нису били преведени у време док је писао *Велику децу*, а да их сам, због непознавања светских језика, није био у стању да чита у оригиналу. С друге стране, недовољно је испитиван однос овог аутора према Чехову и Мопсану, као и Достојевском, а нарочито према домаћој традицији – посебно према епиској народној књижевности и Вуку Караџићу, али и Лази Лазаревићу и Бори Станковићу на којима је, као својим узорима, инсистирао сам аутор. Тако је читав један свет саздан на елементима српске народне митологије и религије, као и традиционалне симболике, понајвише црпљен из еписке народне традиције, ћутао генерацијама, попут „тајне нуклеарке“,¹ да би као једна нова и драгоцена димензија

¹ Исаковић у једном интервјуу каже: „У делу, у његовом ткиву је негде смештена нуклеарка. Када ће почети пуном снагом да емитује – не зна се. Критика копа те нуклеарке, али неће увек до ње прокопати. Нуклеарке дуго ћуте, па су читавим генерацијама невидљиве” (Исаковић 1990: 286).

овог текста коначно васкрсао и на целу причу о месту овог приповедача у српској књижевности бацио ново светло. Значајно утемељен у националној књижевности, и сам Антоније Исаковић истиче Вука као свог учитеља, а језик народних песама као полазиште у грађењу властитог. У једном од својих аутопоетичких исказа он каже:

„Узимајући детаље који свуда прскају око нас, стављајући их у нову синтагму за један други догађај, писац постиже право значење метафоре, и сабира целину до симбола. *Још кад се узму елементи мита и митологије, који постоје у народу, имамо их и у језику, различитом искуству нашеј свеукупној живљења, у традицији, онда заиста долазимо до универзалној* (Исаковић 1990: 82).

Тако ћемо се на трагу сасвим нових могућности читања и тумачења ових приповедака наћи у тренутку када уочимо да је читав низ просторних одредница и детаље као што су избори боја, биљака, небеских тела и бројева Антоније Исаковић у својим приповеткама користио у митоепском² и симболичном значењу. Ови детаљи представљају један од најфункционалнијих поступака којим он економише приповедним изразом, а уједно су и битан интегришући елемент *Велике геце* као приповедне целине.

Отуда занимљиво и за проблемски приступ у наставној пракси захвално тумачење *Велике геце*, засновано на уважавању традиционалне и митолошке симболике наведених детаља и њиховог учешћа у конституисању значења приповедака или њихових сегмената, ученицима може да приушти велику радост откривања готово заборављених светова које је Антоније Исаковић васкрсао и у својим причама „ставио у функцију“ на луцидан, али дискретан начин, опомињући нас да је, као у каквој бајци, „свет једнина у којој равноправно егзистирају и камичак, и звезда, и мрав, и човек“ (Олујић 1982: 19).

Тумачење приповедака са овог становишта захтева благовремену припрему ученика кроз добро осмишљен истраживачки пројекат и доступну литературу која је неопходна како би уопште овакав приступ био могућ. Данас постоји врло богата и поуздана литература из ове области као што су књиге: *Митски просјор и ејика* (Детелић 1992), *Речник српских народних веровања*

---

² За религиозног човека традиционалне културе свет је божије дело настало креативним чином уређења, тј. раздвајања неба и земље, светлости и таме, дана и ноћи итд. Раздвајање није ништа друго до постављање граница у односу на које све постаје *лево или десно, горе или доле, ошворено или зашворено, свето или профано*. Своју основну потребу да живи близу бога религиозни човек је манифестовао у непрекидном настојању да открива или оснива света места, места на којима бог борави или на њих излива своју милост. *Град, село, храм, црква, кућа*, односно свако људско боравиште подиже се само на таквим местима. За таквог човека ни у природи ништа није могло бити само природно, јер је као божије дело већ само по себи било и натприродно. Свест у којој се таква слика света могла уобличити одређује се као митоепска, а модел простора који се у њој формирао као митски. Митски простор је дисконтинуиран, нехомоген простор у коме постоје само јака, посебно означена места која бисмо могли назвати *места-знакови*. (Лотман, Успенски 1979: 42).

о биљкама (Чајкановић 1985), *Стара српска религија и митологија* (Чајкановић 2003), *Српски митолошки речник*,³ *Симболика светиња у народној мајици Јужних Словена* Љ. Раденковића,⁴ *Систем српске митологије* (Петровић 2000), *Тойос љућа у српској народној бајци* (Станковић-Шошо 2006), *Илустрирана енциклопедија традиционалних симбола* (Купер 1986).

Као мотивациони подстицај за овакав приступ читању и тумачењу приповедака *Велике деце* ученицима можемо да наведемо речи самог аутора који је једном приликом опоменуо: „У краткој причи ништа не сме да буде случајно. То је један ланац у коме је све повезано и зна се `шта је шта`. Ако ви напишете да су поред пута *џри* дрвета, и ако нагласите да су то *џри бајрема*, а не *џри лије*, то мора имати своје значење, *заџио је бајрем, а није лија*” (Исаковић 1990: 82).

Од посебно задужених ученика можемо да затражимо да у *Речнику српских народних веровања о биљкама* Веселина Чајкановића потраже која су народна веровања везана за багрем, а која за липу, а затим да пажљивим читањем испитају и закључе да ли заиста значење које им приписује народ у својим веровањима учествује у конституисању значења приповедака *Велике деце* у којима их проналазимо или њихових сегмената, како то наглашава аутор. У оквиру посебних и појединачних задужења подстичемо ученике да на исти начин у овим приповеткама прате и испитују потенцијалну митолошку и традиционалну симболику бројева, боја и небеских тела, али и елемената отвореног и затвореног простора као што су *џраг, село, кућа, шума, љућ, река, мост, рескрница*, као и исходе одлука које јунаци доносе на раскршћу, а везане су за *леву и десну сџрану*. У току интерпретације *Велике деце* на часу, на примереним местима ученици ће имати прилике да коментаришу и образлажу запажања до којих су дошли у својим самосталним истраживањима.

Тако у *Речнику српских народних веровања о биљкама* Веселина Чајкановића ученици могу да открију да Антоније Исаковић нимало случајно не наводи баш стабла липе и багрема, јер док је липа свето дрво код Срба и Словена уопште, *arbor felix* – срећно дрво (Чајкановић 1985: 164, 166), у европској традицији: женска љупкост лепота срећа...супружанска љубав (Купер 1986: 92), с друге стране „багрем није добро дрво. Њега не треба држати близу куће, јер ће у кућу гром ударити” (Чајкановић 1985: 23), дрво које се везује за смрт и погребне обреде. Багрем и липа се у црно-белом опозиту у народним веровањима, дакле, везују за радост и тугу добро и зло, живот и смрт.

Да је исто и у *Великој деци*, ученике ће уверити приче „Две ноћи у једном дану“ и „Три плава цвета”. Тако ће у причи „Две ноћи у једном дану” ко-

³ *Српски митолошки речник* Етнографски музеј САНУ, Интерпринт, Београд, 1998.

⁴ Љубинко Раденковић, *Симболика светиња у народној мајици Јужних Словена*, Просвета, Београд 1996.

ја говори о љубави крунисаној партизанским браком, али и трагедији која је прати, запазити слику две липе пројектоване из свести несрећног Павла који, у тренутку када сазнаје да је изгубио Вукицу, ова стабла среће и сурпужанске љубави види као гола, пушта и сабласна: „Лампион се клати, осветљава *две њоле лије...*” итд.

С друге стране, у приповеци „Три плава цвета” Дамјан, напуштајући умирућег Милоша, ломи грану *бајрема* како би друга оставио у хладу багремове сенке. Припремајући се за тумачење приповедака *Велике геце*, ученици су се већ обавестили да у српским народним веровањима „багрем није добро дрво”, да га не треба држати у својој близини јер доноси несрећу. У неким нашим крајевима везује се и за надгробно дрво. Милошу је, очигледно, познато ово народно веровање, али не и Дамњану. На то указује кратак дијалог који поприма двосмислено значење, али и дискретан пиščев коментар – сигнал на његовом крају:

„Дамњан одломи грану и спусти је поред Милоша.

– Правиће мали хлад.

– Багрем?

– Багрем – одговори Дамњан.

– *Бајрем њоред њуша.*

Црни кос неразумљиво је звиждао”. (86)

Обичај у нашем народу да се на гробовима, а нарочито на гробовима младих људи, сади дрвеће настао је из врло старог веровања да се душа најлакше везује за камен и дрво. Отуда коментаром: *бајрем њоред њуша*, Милош као да жели да асоцира Дамњана на споменик крајпуташ пошто „стабло на гробу има исту неповредивост као сам гроб или надгробни споменик” (Детелић 1992: 76), чиме алудира да поступак свога друга доживљава као, можда и несвесно, обављен обредни чин сахране. Овакво читање појачава драстику ове већ драматичне и трагичне епизоде, али и потоњи коментар: „Па код нас у Србији *бајрем је свуда*”, чини такође вишезначним и подложним даљем тумачењу.

И *бројеви* су у овим приповеткама семантизовани у духу традиционалне симболике бројева. Често их имамо већ у насловима: „По трећи пут”, „Две ноћи у једном дану”, „Три плава цвета”. Пажљивим читањем ученици ће запазити да број који апсолутно доминира овом збирком јесте број седам. Готово све мерљиво и исказиво бројкама садржи овај број, као самосталан или у комбинацијама (7, 17, 73, 177). Традиционално значење броја седам је „потпуност, свеобухватност. С небесима и душом као бројем три те земљом и телом као бројем четири, први је број што садржи духовно и световно“ (Купер 1986: 24). И у Исаковићевим приповеткама број седам је предзнак позитивних збивања, најављује живот, слободу, опстанак, даље кретање, идеал коме се тежи (Исто: 24). Јер човек је пун, заокружен, цео само када усклади духовно са телесним, небо са земљом и испуни оба. Јунаци Антонија Исаковића у суседству смрти, свесни своје релативности ипак негују нека своја неба, сун-

ца, три плава цвета, бранећи људско у себи до последњег даха. Тако приповетке *Велике деце*, иако испуњене наказностима и суновратима, причају причу о животу и лепоти као елементарним људским нагонима. Насупрот броју седам, број *два*, који у традиционалној симболици представља *дуалности, смењивање, различитости, сукоб* (Купер 1986: 20), злогласни је знак и у овим приповеткама. Ученици ће запазити да су у овом делу осим бројева два и седам доследно семантизовани и бројеви три, четири и осам.

Боја, у приповеткама *Велике деце*, није тек физичко, него пре свега вредносно, па онда и етичко обележје. Све што је бело, као у нашој народној књижевности и традицији, и у овим причама је „у исти мах и добро, племенито и високо, а њему је опонирано црно, по истој скали”⁵.

Не тако широка палета боја у овим причама има изузетно значајно место: *бела, црна, црвена, плава и жућа*, боје су које својом симболичком учествују у стварању и нијансирању значења већег броја прича. Често у опозиту (црвена и црна, бела и црна), оличавају конфликтне полове приповедних збивања. Ако је тачно да се суштина неке филозофије света може пронаћи у њеном придеву (в. Башлар 1969), преовлађујуће присуство беле боје у чулним опажајима ликова *Велике деце* сведочи о њиховој детињој природи, и најчешће о статусу жртве у кошмару који није њихов избор.

Приповетка „Три плава цвета” која већ у наслову има здружену симболику три семантизована детаља – *броја, боје и биљке*, захвална је за проблемски приступ тумачењу у настави. *Плави цветови*, који у традиционалној симболици значе недостижно (в. Шевалије 2003), удружени са традиционалном симболичком броја *три*, могу да подстакну ученике на истраживање свега онога што је у амбијенту лишавања и смрти бивало недостижно јунацима ове приповетке.

У причама Антонија Исаковића читав низ просторних одредница увек наговештава могућност да се нешто деси, а вероватноћа да ће се заиста и десити оно што се очекује готово је равна извесности. Нагласићемо у току наставне интерпретације да такве елементе простора одређујемо као *шојосе*. Пажљивим читањем и умесним вођењем ученици ће запазити да елементи затвореног и граничног простора као што су *праг, кућа, соба, зиг, опрага* у овим приповеткама немају традиционално значење заштићеног простора у коме се јунак осећа сигурним. У кошмару ратних страдања затворен простор у овим приповеткама је простор привилегија и идеологизираних система вредности, који је представљао преуске оквире за јунаке, тако да овај простор припада власти („По трећи пут”) или непријатељу („Две ноћи у једном дану”, „Црвени шал”). У ратним причама *Велике деце* једино се *река* редовно везује за страну живота.

⁵ У нашој народној књижевности и традицији „не само човекови поступци, него и његов пол, узраст, одевање, па и простор, време и боје прожети су јаким етичким компонентом“ (Петковић 1990: 94).

Изразиту везу са судбином у овим приповеткама показује топос *рачвања ња њушева*⁶. Мотив судбинског избора формализује се путем опозиције десно–лево, која у крајњем исходу значи избор између живота и смрти. Топос раскршћа као места погодног за обрт ситуације, односно као места на којем се прекида једна, а почиње друга, супротна линија радње пронаћи ће у приповеци „По трећи пут“: „Нашао се на *раскрсници*, пут се раздвајао. *Десни њуш* више се спуштао *ка Врбасу*, *леви* је залазио у ретку шуму. Одлучивао се. Био је за онај пут који води кроз шуму“. Избор пута лево који при том води ка хтонском простору шуме постаје фаталан за јунака ове приповетке. Пред идентичним избором налази се и јунак приповетке „Три плава цвета“: „Дамњан брзо устаде. *За ширенушак се одлучивао на коју ће сирану*. Колона је одмицала *лево*. Дамњан пође *десном сираном*“. Комесар Дамњан прави прави избор и стиже на крај свога пута. Мала колона на раскршћу путева прави трагичан избор: „Чуо се прасак. Брзо и из близине тукао је рафал по малој колони...“, оној колони која је кренула путем лево. Избор пута на раскршћу за јунаке *Велике деце* редовно значи избор између живота и смрти.

Чежња јунака за лепотом и пуноћом живота у ратном окружењу испуњеном понижењима, лишавањима и смрћу, у равни поетског израза представљена је детаљима који симболизују недостижно. То су најчешће *небо* и небеска тела: *Сунце* и *Месец*.

Антропоморфне елементе у духу епске народне традиције поприма само Месец. У готово свим приповеткама *Велике деце*, трбушаст, сит и здрав, он пркоси и вређа оне доле, гладне, исцрпљене, болесне. Појава месеца која је редовно у вези са чежњом јунака за храном, здрављем и топлином, као код других доследно семантизованих детаља, није случајна. Месец је у традиционалној симболици „обично представљен као женска моћ, богиња мајка, царица небеска (...). Има дуалну природу *творитељке* и *затворнице*, те представља како *хранитељку*, *заштитницу*, *ојскрбитељку* *шолоше* и *склопитица*, тако и *сиревичне силе расакања*, *прождирања* и *усмрћивања*; творитељка је и хранитељка свега живог, и његова рака“ (Купер 1986: 100).

Глад као свеприсутна коб сенчи готово сва дешавања у приповеткама *Велике деце*. И када није експлицитно именована, она је сигнализирана присуством месеца који у односу горе – доле, здраво – болесно, сито – гладно, задовољно – очајно, слика раскол унутар јунака. Тако већ од прве слике прве

⁶ „У народној књижевности српског народа мотив ‘раскршћа’ заузима веома важно место и представља градивни елемент његове митологије и магије“ (Петровић 2000: 79). У књизи *Тойос њуша у српској народној бајци* можемо да пронађемо интересантне детаље у вези са рачвањем путева и симболиком десне и леве стране: „Избор између десног и левог пута у бајкама се врши у оквиру топоса рачвања пута и укључује мотив растанка јунака. Предност се најчешће (мада не увек) даје десној страни и она се тумачи као позитивна. Узроци за такво значење објашњавају се чињеницом да је од настанка цивилизације дешњака било више, да је десна рука била значајна у стварању, ратовању и раду, те јој се приписује снага мушког, здравог и значајног принципа“ (Станковић-Шошо 2006: 101).

приче „Кашика” присуство месеца у свету *Велике геце* постаје активно и готово редовно: „На месечини блескају разбацане дечје капе....“, да би се даље у истој причи месец поигравао пуним котлићем кајмака, у њега заривао своје жуте образе на начин на који су то прижељкивали сами изгладнели јунаци. У приповеци „Три плава цвета” комесар Дамњан разапет између две ватре, оне доле, непријатељске од које стрепи и оне горе, месечеве, здраве, румене, која га вређа, као некада Зоћу и Станка, разапет између живота и смрти, из свог скровишта посматра: „Месец, *зайаљен дулек*, својим крајем крзао је руб клисуре. Изгледа му много *леј, румен, здрав*, и то га вређа”. У приповеци „Црвени шал” посредно, путем метафоричне слике, осим исцрпљености хладноћом, аутор наговештава још једну муку која опседа колону: „Колона је разваљена тараба у смету. *Месец* се већ набо насред поља и *безбрижно је зашејао свој жутии шрбух*” (112).

Много учесталије присуство месеца, у чијој се сенци одигравају готово сви важнији догађаји у овим приповеткама, читав свет *Велике геце* смешта у време таме, владавине ноћи и хтонских сила. Мрак и оскудно месечево светло као доминирајући амбијент времена рата *Велике геце*, учинили су дан и снажну светлост сунца минус присутним знаком одсутних, а жељених вредности и идеала једног историјског времена, чијим су остварењима све акције и жртве биле подређене.

Као добар стих, који сем оног што каже наговештава и сугерише још много више, Исаковићева проза отворила је тако широко поље за читаочево учешће. Поседовала је тајну песничке недоречености – да зрачи садржајем који није непосредно казан; да од детаља ствара симболе (Џацић 1975: 93). Употребом детаља симболичног или метафоричног карактера аутор врши карактеризацију ликова, мотивише њихове поступке, покреће и усмерава радњу, чиме избегава експлицитно вредновање живота, борбе, људских поступака. Мали кондензовани симболи, попут својеврсних микрофилмова, пружају могућност читаоцу да их сам развије и да од једног детаља створи, условно речено, опсежну творевину (Џацић 1989: 21).

Историјском континуитету плодотворног стапања усмене и писане речи карактеристичаном за српску књижевност почев од романтичара до савремених прозаиста можемо са високом поузданошћу да додамо име Антонија Исаковића. У последњој деценији двадесетог века овом низу се придружио изванредан број књижевника за децу у чијем је делу рефлектовање усмене књижевности постало интензивније и обухватније, те се отуда може говорити о особеном току савременог стваралаштва за децу.

Подстицање ученика на испитивање потенцијалне митолошке и традиционалне симболика детаља у оним делима која за то нуде ваљане аргументе, од вишеструке је користи у наставној интерпретацији уметничких текстова. Тиме се младим читаоцима шире знања из културе и традиције свога и сродних народа, али се и од најранијих дана подстичу на пажљиво читање и уочавање специфичне природе књижевноуметничког језика, на његова има-

нентна својства и ваздашњу потребу за тумачењем. Без познавања елемената српске и словенске народне митологије и религије није могуће ваљано разумевање најпре народне књижевности, затим читавог једног тока савремене српске ауторске бајке, али врло често и дела уметничке књижевности у којима се елементи овог света могу наћи и у оних аутора код којих то најмање очекујемо. Отуда приступајући делу Антонија Исаковића као и васколиком стваралаштву, народном, уметничком, за децу, одрасле, без идеолошких оптерећења, са дубоком свешћу о иманентности књижевног језика и његовој примарно симболичној природи, пред нама ће се отворати нови светови који нам могу подарити богата и драгоцену налазишта нових могућности читања, тумачења и разумевања.

ЛИТЕРАТУРА

- Башлар (1969): Гастон Башлар, *Поетика њросџора*, Култура, Београд
Детелић (1992): Мирјана Детелић, *Митски њросџор и еџика*, САНУ, Ауторска издавачка задруга “Досије”, Београд
Исаковић (1990): Антоније Исаковић, *Говори и разџовори*, Дечје новине – Горњи Милановац, Јединство – Приштина
Купер (1986): Џ. К. Купер, *Илустрџована енциклопедџија џтрадиционалних симбола*, Просвета – Нолит, Београд
Лотман, Успенски (1979): Јуриј М. Лотман и Борис Успенски, *Мит – име – кулџура*, III програм РБ
Олујић (1982): Гроздана Олујић, *Поетика бајке, у Дечја књижевност у књижевној криџици*, приредио Воја Марјановић, Савремена администрација, Београд
Петковић (1990): Новица Петковић, *Опегеди из срџске џоеџике*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
Петровић (2000): Сретен Петровић, *Сисџем срџске мџџолоџије*, I књига, Просвета, Ниш
Станковић-Шошо (2006): Наташа Станковић-Шошо, *Тоџос џуџа у срџској народној бајџи*, Књижевост и језик, Београд
Чајкановић (1985): Веселин Чајкановић, *Речник срџских народних веровања о биљкама*, СКЗ, Београд
Чајкановић (2003): Веселин Чајкановић, *Сџара срџска релиџија и мџџолоџија*, Просвета, Ниш
Џацић (1975): Петар Џацић, *Криџика и време*, Вук Караџић, Београд
Џацић (1989): Петар Џацић, *Драма савесџи јунака у џрози Анџонија Исаковића*, Савремена српска проза, Зборник, 2–3, Трстеник
Шевалије (2003): Жан Шевалије, *Рјечник симбола*, Романов, Бања Лука

Виолета П. Јовановић
Педагогически факултет, Јгодина

ПОЭТИКА ДЕТАЛЕЙ В МЕТОДИЧЕСКОМ ТОЛКОВАНИИ СБОРНИКА РАССКАЗОВ «ВЕЛИКИЕ ДЕТИ» АНТОНИЯ ИСАКОВИЧА

Резюме: В труде исследуются внутренние литературноэстетические отличия сборника рассказов *Великие дети* А. Исаковича, которые сделали что допрашивание каждого нового поколения всегда давало потвердительного ответа на вопрос о адекватности этого сборника в школьных программах. Особенно обращается внимание на, в прежних исследованиях заброшенное, но замечательное присутствие элементов народной мифологии и религии, как например, целого ряда пространственных определений и деталей, какими бывают краски и их выбор, растения и небесные тела. Эти детали представляют один из наиболее функциональных поступков, которыми автор экономит в процессе рассказывания, но и важный интегрирующий элемент *Великих детей* как повествовательной целостности. Оттуда благодарное толкование *Великих детей*, интересное и для проблемного подхода в педагогической практике, основанное на уважении традиционной и мифологической символики, употребляемых деталей и их участия в конституировании значения рассказов или их частей, у учеников может произвести большую радость раскрытия почти забытых светов, которые А. Исакович воскрес в своих рассказах и «поставил в функцию» одновременно и ясно и сдержанно.

Ключевые: сборник рассказов, интерпретирование, народная мифология, традиционная символика, поэтика деталей.